

**ЗАЩИТА НА ПОРЪЧИТЕЛЯ
ПО ДОГОВОР ЗА ПОТРЕБИТЕЛСКИ КРЕДИТ
ВЪВ ВРЪЗКА С ПРИЛОЖЕНИЕТО НА ЧЛ. 23 ЗПК**

Деница Божидарова Петкова, докторант
Русенски университет „Ангел Кънчев“

**PROTECTION OF THE GUARANTOR UNDER
A CONSUMER CREDIT AGREEMENT IN CONNECTION
WITH THE APPLICATION OF ART. 23 OF LAW
ON CONSUMER CREDIT**

Denica Bozhidarova Petkova, Phd student
„Angel Kanchev“ University of Ruse

***Abstract:** The purpose of this article is to consider the legal consequences of the invalidity of a consumer credit agreement in relation to the guarantor. The surety's obligation duplicates the principal's bond and gives rise to serious commitments for the person who undertakes it, the consequence of which is the encumbrance of his own property with a financial risk that is often difficult to calculate. Consumer protection is one of the main sections of EU law and applies to the guarantor - a natural person.*

***Key words:** guarantor, consumer protection, invalidity.*

Поръчителството е една от формите на обезпеченията, към които кредиторите прибегват много често, за да осигурят събирането на своето вземане. Върху него се изгражда и опира една от най-важните страни на съвременната кредитна организация.

Поръчителството е договор, с който поръчителят се задължава спрямо кредитора на трето лице да отговаря за изпълнението на задължението на това трето лице (чл.138, ал.1, изр.1 ЗЗД). Задължението на поръчителя дублира облигацията на главния длъжник и засилва увереността на кредиторът, че интересът му ще бъде удовлетворен. Предимствата на поръчителството като вид обезпечение са липсата на формалности при сключването на договора, както и липсата на вписване в специален регистър, както е при ипотеката и особения залог. Проф. Кожухаров го определя като най-важното лично обезпечение [1].

Характеристики на отговорността на поръчителя – самостоятелност на договорното отношение, солидарност и липса на субсидиарност – обуславят извода, че със сключването на договора за поръчителство поръчителят става допълнителен длъжник на кредитора [2]. Отговорността на поръчителя е най-важното действие на договора за поръчителство [3]. При потребителските договори, обезпечени с договор за поръчителство, се поставя въпроса за отговорността на поръчителя във връзка с приложението на чл. 23 от Закона за потребителския кредит (ЗПК). Договорът за

потребителски кредит е договор, въз основа на който кредиторът предоставя или се задължава да предостави на потребителя кредит под формата на заем, разсрочено плащане и всяка друга подобна форма на улеснение за плащане, с изключение на договорите за предоставяне на услуги или за доставяне на стоки от един и същи вид за продължителен период от време, при които потребителят заплаща стойността на услугите, съответно стоките, чрез извършването на периодични вноски през целия период на тяхното предоставяне [4]. По силата на чл.24 ЗПК за договора за потребителски кредит се прилагат правилата на Закона за защита на потребителите, уреждащи неравноправните клаузи в договорите. Разпоредбата на чл. 23 ЗПК регламентира, че когато договорът за потребителски кредит е обявен за недействителен, потребителят връща само чистата стойност на кредита, но не дължи лихва или други разходи по кредита.

Защитата на потребителите е един от основните раздели в правото на Европейския съюз (ЕС) и на държавите членки. Тя се прилага не само за кредитополучателя, но и за поръчителя – физическо лице, обезпечил кредитора. Политиката за защита на потребителите придобива ранг на „общностна“ с въвеждането на член 129 ЕО през 1992 г. с Договора от Маастрихт, впоследствие с член 153 ЕО, а понастоящем с член 169 ДФЕС, който закрепва в първичното право специалната политика за защита на потребителите, като я официализира и ѝ придава самостоятелност. В ЕС уредбата на поръчителството не е уеднаквена. Група учени от Макс Планк Институт за чуждестранно и международно частно право в Хамбург през 2007 г. са разработили „Принципи на европейското право – лични обезпечения“ (The Principles of European Law of Personal Security или ПЕПЛО), които с малки промени са намерили място в Проекта за Обща референтна рамка, чиято окончателна редакция е публикувана през 2009 г. от експертната група за подготовка на бъдещ Европейски граждански кодекс и групата за изследване на достиженията в областта на частното право на Европейския съюз, съдържащ принципи, дефиниции и Закон – модел за европейското частно право. Що се отнася до потребителските договори и законодателствата, и ПЕПЛО изхождат от необходимостта от една засилена защита на потребителя и поръчителя [5].

Съдът, вкл. заповедният, е задължен да следи служебно за наличие по делото на фактически и/или правни обстоятелства, обуславящи неравноправност на клауза/и в потребителски договор, съобразно постановките в решенията на СЕС по дело С-243/08, дело С-397/11, дело С-168/05 (т.24), дело С-40/08 (т. 38), дело № С-618/10 (т.46), С-488/11 и др. С §13а от ДР на Закона за защита на потребителите (ЗЗП) са въведени разпоредбите на Директива 93/13/ЕИО на съвета от 5 април 1993 г. относно неравноправните клаузи в потребителските договори, Директива 2011/83/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2011 г. относно правата на потребителите и за изменение на предходната директива, Директива 2009/22/ЕО на ЕП и на Съвета от 23.04.2009 г. относно исковите за преустановяване на нарушения с цел защита на интересите на потребителите.

В пар.13а, т.9 ДР на ЗЗП изрично е посочено, че със Закона за защита на потребителите (ЗЗП) са въведени в националното ни законодателство разпоредбите на Директива 93/13/ЕИО на Съвета относно неравноправните клаузи в потребителските договори. Във връзка с преюдициални запитвания по приложението чл.2, б. “б“ от Директива 93/13 е формирана практика на Съда на Европейския съюз, в която разпоредба е дефинирано понятието „потребител“, като всяко физическо лице, което в качеството си на страна по договорите, предмет на директивата, участва поради ин-

тереси, които са извън рамките на неговата търговска или професионална дейност. При транспониране на директивата в националното ни законодателство е даденото сходно определение на същото понятие в пар.13 от ДР на ЗЗП. Според него, потребител е всяко физическо лице, което придобива стоки и ползва услуги, които не са предназначени за извършване на търговска или професионална дейност, и всяко физическо лице, което като страна по договор по този закон действа извън рамките на своята търговска или професионална дейност.

Практиката на ВКС [6] е константна, че 1/ първоинстанционният и въззивният съд следят служебно за фактически и/или правни обстоятелства, обуславящи неравноправност на клауза/и в потребителски договор; 2/ съдът уведомява страните, че ще се произнесе по неравноправния характер на клаузата/те, като дава възможност на същите да изразят становище и да ангажират доказателства (принцип на състезателност); уведомяването се извършва по всяко време на висиящността на делото, вкл. при необходимост се отменя хода на устните състезания; 3/ само при противопоставяне на потребителя (след уведомяването) съдът не се произнася по неравноправния характер на клаузата. Разпоредбата на чл.7, ал.3 ГПК (ДВ, бр.100/2019 г.) изрично регламентира задължение на съда да следи служебно за нищожността по чл. 146, ал.1 ЗЗП, произтичаща от неравноправни клаузи в договор, сключен с потребител.

В определение, постановено по чл.99 от процесуалния правилник на СЕС по дело С-74/15 на СЕС е прието, че чл.1, пар.1 и чл.2, б.„б“ от Директива 93/1 З/ЕИО на Съвета от 05.04.1993 г. относно неравноправните клаузи в потребителските договори трябва да се тълкуват в смисъл, че директива може да се прилага към договор за обезпечение на недвижим имот или за поръчителство, сключен между физическо лице и кредитна институция за гарантиране на задълженията, които има търговското дружество към тази институция по силата на договор за кредит, когато това физическо лице е действало за цели, които не попадат в рамките на упражняваната от него дейност по занятие, и то няма връзка от функционално естество с посоченото дружество.

Константна е и практиката на ВКС, че физическо лице, обезпечаващо договор за банков кредит, по който кредитополучателят е търговец, също може да има качеството на потребител по Закона за защита на потребителите и да се позовава на неравноправност на клаузи в договора за кредит, ако действа за цели извън рамките на неговата търговска или професионална дейност. Във всяко едно производство съдът следва да извърши конкретна преценка съобразно обстоятелствата и доказателствата по делото с оглед установяване на качеството „потребител“ на кредитополучателя и/или поръчителя [7].

В законодателствата на държавите от ЕС силно дискуссионен е въпросът относно недействителността на договор за потребителски кредит (ДПК) в случай на определени съществени нарушения при сключването му. Потребителският кредит е самостоятелен, обособен вид договор, уреден в ЗПК, при които заемополучател е физическо лице, което действа извън рамките на своята професионална или търговска дейност. Нормите на ЗПК, уреждащи материята за неравноправния характер на клаузи в потребителски договор, са повелителни, поради което по отношение на тях намират приложение дадените разрешения в т. 1 и т. 3 от Тълкувателно решение 1/09.12.2013 г. по тълк. д. № 1/2013 г. на ОСГТК на ВКС, а така и т. 1 и т. 2 от решение по дело С-243/08 СЕС, т. 2 от решение по дело С-397/11 СЕС, т. 24 по дело С-168/05, т. 38 по дело С-40/08, т. 46 по дело № С-618/10 СЕС, т. 1 по дело С-472-11 С ЕС, т. 2 по дело С-488/11 на СЕС. Съгласно чл. 21, ал. 1 ЗПК всяка клауза в ДПК,

имаща за цел или резултат заобикаляне изискванията на този закон, е нищожна. В чл. 22, ал. 1 ЗПК по императивен начин е предвидено, че когато с договора за потребителски кредит не са спазени изискванията на чл. 10, ал. 1, чл. 11, ал. 1, т. 7 - 12 и 20 и, ал. 2 и чл. 12, ал. 1, т. 7 - 9, договърът е недействителен.

Според едното становище, застъпено в съдебната практика, когато договор за потребителски кредит бъде обявен за недействителен на основание чл. 22 ЗПК, то главницата се дължи от кредитополучателя, но следва да се претендира на основание неоснователно обогатяване по реда на чл. 55, ал. 1 ЗЗД – начална липса на основание. Поради това се стига до отхвърляне на искове за реално изпълнение, тъй като същите са предявени на договорно основание, а главницата се дължи на извъндоговорно такова. Това становище се базира на извода, че разпоредбата на чл. 22 ЗПК предвижда една своеобразна санкция по отношение на търговеца, който е действал недобросъвестно, който не е положил грижата на добрия търговец и е нарушил правата на потребителя, гарантирани в специален закон. В този случай обезпечителният договор също не би могъл да породи своето действие, защото е налице необходимо условие задължението, за което се поръчителства, да е действително – чл. 138, ал.2 ЗЗД. Като пряка последица от недействителността на договора, задължението на поръчителя също не би могло да възникне – в този смисъл е Определение № 60729 от 8.11.2021 г. на ВКС по гр. д. № 1340/2021 г., IV Г.О. на ВКС, в което се приема, че „нормата на чл. 23 от ЗПК е проявление на водещия в облигационното право принцип за недопустимост на неоснователното обогатяване и на практика урежда извъндоговорно основание за връщане на главницата; проявление е на общата норма на чл. 34 ЗЗД, че когато един договор бъде обявен за недействителен, всеки е длъжен да върне на другата страна, това което реално е получил по него“. В същото определение е изразено принципното становище, че „задължението по чл. 23 ЗПК е за реституиране на даденото по едно недействително правоотношение и няма как да бъде обезпечено чрез договорно поръчителство по самия договор – това изрично е запретиено от чл. 138, ал. 2 ЗЗД, а и нещо различно не е уредено в ЗПК“.

В Решение № 50174 от 26.10.2022г. по т.д. 3855/2021г. по описа на ВКС, ГК, IV ГО, Решение № 60186 от 28.11.2022г. по т.д. 1023/2020г. по описа на ВКС, ТК, I ТО, Решение № 50259 от 12.01.2023г. по гр.д. 3620/2021г. по описа на ВКС, ГК, III ГО, и решение № 50056 от 29.05.2023г. по т.д. 2024/2022г. по описа на ВКС, ТК, I ТО, се приема точно обратното становище – при недействителност на договора, съгласно разпоредбата на чл.23 ЗПК, потребителят връща само чистата стойност на кредита, но не дължи лихва или други разходи по кредита, като ако тази недействителност се установи в производство по предявен иск по чл.79 ЗЗД, съдът следва да установи с решението си дължимата сума по приетия за недействителен договор за потребителски кредит, доколкото ЗПК е специален закон по отношение на ЗЗД и в цитираната разпоредба на чл.23 ЗПК е предвидено задължението на потребителя за връщане на чистата сума по кредита. Напълно основателно в мотивите на Решение № 50005 от 21.02.2024г. по т. д. № 1950/2022 г. на Върховен касационен съд, 2-ро тър. отделение е застъпено становището, че „Ако се приеме, че установяването на дължимостта на чистата сума по получения кредит и осъждането на потребителя за нейното връщане следва да се извърши в отделно производство – по предявен иск с правно основание чл. 55 ЗЗД, то би се достигнало до неоснователно обогатяване за потребителя предвид изискуемостта на вземането по недействителен договор, в частност при нищожен договор за потребителски кредит, и позоваване от страна на потреби-

теля на изтекла погасителна давност. Това би противоречало на принципа за недопускане на неоснователно обогатяване, в какъвто смисъл е и въвеждането на разпоредбата на чл. 23 ЗПК в специалния ЗПК“.

Следва ли обаче и поръчителят да дължи чистата стойност на кредита, предвид запрета на чл. 138, ал. 2 ЗЗД? Съгласно чл. 138, ал. 2, изр. 1 ЗЗД поръчителство може да съществува само за действително задължение. Възниква въпросът щом договорът за потребителски кредит е недействителен, то обезпечителният договор може ли да породи действително задължение, за което отговорност да носи поръчителя? По принцип сама по себе си недействителността на договора за потребителски кредит не влече след себе си недействителност и на договора за поръчителство. Липсата на действително задължение не е основание за недействителност на поръчителството, но последното няма да породи действие поради отсъствие на юридически факт, обуславящ настъпването на правните последици и ще е във висящо състояние [8].

За да се отговори на този въпрос, следва да се изясни какъв вид недействителност е налице в хипотезата на чл. 22 и чл. 23 ЗПК – дали се касае за нищожност по смисъла на чл. 26, ал. 1 ЗЗД или за специален вид недействителност. Второто становище стъпва на разбирането, че когато се тълкуват разпоредбите на ЗПК, следва да се държи сметка дали са спазени изискванията на Директива 2008/48/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 23 април 2008 г. /“Директивата“/ да се установяват санкции, които са пропорционални, ефективни и възпиращи, както и да се възстанови съществуващото неравновесие между страните. Имайки предвид една от основните цели на Директивата, а именно: осигуряване на по-висок стандарт на защита на потребителя, в т.ч. и на поръчителя – физическо лице, следва да бъде споделено становището, че разпоредбата на чл. 23 ЗПК регламентира особен вид частична недействителност, сравнима с частичната нищожност по чл. 26, ал. 4 ЗЗД [9]. Обичайно въпросът за недействителността на договор за потребителски кредит възниква и се разглежда в производството по предявен от кредитора иск за реално изпълнение. Самостоятелното съществуване на разпоредбата на чл. 23 от ЗПК би било безпредметно, предвид общите правила на чл. 34 и чл. 55, ал. 1 ЗЗД, които биха могли да намерят приложение.

След като отговаря за чужд дълг, поръчителят съгласно чл. 142, изр. 1 ЗЗД може да противопостави на кредитора всички възражения, принадлежащи на длъжника, както и да направи прихващане с вземане на длъжника към кредитора. Поръчителят не губи тия права и когато длъжникът се е отказал от тях или е признал своето задължение – чл. 142, изр. 2 ЗЗД. В редица решения на ВКС се приема, че когато отделна клауза от договор, сключен с потребител, е неравноправна и поради това нищожна съгласно чл. 146, ал. 1 ЗПК, спогодбата, основана на такава клауза, също е нищожна по смисъла на чл. 366 ЗЗД [10]. Този извод е мотивиран със съображения, че договор за спогодба или допълнително споразумение, в които са установени правата и задълженията на страните, произтичащи от неравноправна клауза в първоначалния договор, биха представлявали предварителен отказ от потребителска защита, който е недопустим. Едностранно определеният от търговеца размер на дълга в резултат от прилагането на неравноправна клауза и сключването впоследствие на спогодба, зачитаща този размер на дълга, представлява спогодба върху непозволен договор по смисъла на чл. 366 ЗЗД, независимо от обстоятелството, че основният договор не е обявен за нищожен в неговата цялост.

В заключение, следва да се приеме, че при недействителност на обезпечения потребителски договор по чл. 23 ЗПК, отговорността на поръчителя – физическо лице също се свежда до чиста стойност на кредита. За платилия поръчител възникват регресни права срещу главния длъжник, но до размера на чистата стойност на кредита. За горницата поръчителят следва да предяви иск за неоснователно обогатяване по чл. 55, ал.1 ЗЗД срещу кредитора.

Литература:

1. Кожухаров, А. Облигационно право. Общо учение за облигационното отношение. Нова редакция и допълнения Петко Попов, С.: Юриспрес, 2002 г., с. 580.
2. Тълкувателно решение № 2 от 09.07.2019 г. по тълк. д. № 2/2017 г. на Върховен касационен съд, ОСГТК.
3. Калайджиев, А. Облигационно право. Обща част. С.: Сиби, 2020 г., с. 559.
4. Решение № 50056 от 29.05.2023 г. по т. д. № 202 /2022 г. на Върховен касационен съд, 1-во тър. Отделение.
5. Обезпеченията в материалното и процесуалното право, авторски колектив, С.: ИК „Труд и право“, 2018 г., с. 405 – 406.
6. Решение № 59 от 20.05.2024 г. по т. д. № 2695/2022 г. на Върховен касационен съд, 2-ро тър. Отделение.
7. Решение № 38 от 23.06.2017 г. по т. д. № 2754/2015 г. на I т. о. на ВКС; Решение № 84 от 20.07.2017 г. по т. д. № 1934/2015 г. на I т. о. на ВКС; Тълкувателно решение № 3 от 23.02.2022 г. по тълк. д. № 3/2019 г. на Върховен касационен съд, ОСГТК.
8. Калайджиев, А. „Поръчителството“, С.: Сиби, 1993 г., с.37.
9. Япаджиева, Т. Спорни въпроси относно договорите за потребителски кредит в перспективата на съдебната практика. Особенности при сключването и съдържанието на договора за потребителски кредит – правен сайт Lex.bg, 2023 г., достъпна на https://news.lex.bg/%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B8-%D0%B2%D1%8A%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%B8-%D0%BE%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE-%D0%B4%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%B7%D0%B0/#_ftn24
10. Решение № 146/01.11.2017 г. по т. д. № 2615/2016 г. на I Т.О. на ВКС, Решение № 198/18.01.2019 г. по т. д. № 193/2018 г. на I Т.О. на ВКС.